

ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՌԻՍՈՒՄՆԱԹԵՐԹ

ԻԷ. ՅԱՐԻ 1913

Տարեկան 15 ֆր. ոսկի — 6 դր.:
 Վեցամսեայ՝ 8 ֆր. ոսկի — 3 դր.:
 Մեկ թիւ կ'արժէ 1-50 ֆր. — 70 կ.:

ԹԻԻ 12, ԳԵԿՏԵՄԲԵՐ

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ ՄԵԾ ՅՈՐԵԼԵԱՆԸ

այ պատմութեան մէջ չեն պակսիր հոգեցունց հանդիսութիւններ, ազգային խանդավառ ցոյցեր, որոնք մեր ազգին սրտին մէջ լճացած արեան նոր զարկ տուած, ամրապնդած, ոգեւորած են անոր ջղերը. եւ պահ մը հայը սկսած է ապրիլ ոչ լոկ իբրեւ մարդ, այլ եւ իբրեւ հայ իւր ինքնուրոյն քաղաքականութեամբ, կեանքով եւ ապագայի յոյսերով: Ահա ասոնց ոսկեջրջանակին մէջ մտաւ նոր մըն ալ՝ Հայ գրեթէ 1500 եւ Հայ Տպագրութեան 400 ամսեայ Յոբելեանը:

Այո, այս մեծ Յոբելեանը չկատարուեցաւ արժանաւայել կերպով, ինչպէս նախնաքար ծրագրուած էր. գործուեցան անպիսիկանկատութիւններ եւ ազգային տեսակէտէ նոյն իսկ աններելի սխալներ պաշտօնական ըարժրագոյն մարմիններու կողմանէ, որոնց հետեւանքով ազգային թերթերէն ոմանք փոխանակ ժողովուրդը Յոբելեանին պատրաստելու, զըշամարտիկներու կրկէսը իջած զայն իրենց բանակիւններովը զբաղցուցին: Այսու հանդերձ սոյն Յոբելեանն է եւ կը մսայ մեր ազգային կեանքին ամենաշանակալից երեւոյթներէն մէկը. երեւոյթ մը, որ մեզի թոյլ կու տայ մանաւանդ թէ զմեզ՝ կը ստիպէ մեր ազգային գոյութեան ամենէն տազնապալից օրերուն մէջ իսկ, ինչպէս է այժմ՝ զրեթէ 20 տարիէ ի վեր, դիտել զապագան առնական մեծանձն եւ հպարտ հայեացքով, յուսալ խոստմնալից օրեր եւ նոյն իսկ դարեր: Մարդ չի կրնար կարդալ ազգային թերթերուն յոբելեանական թիւերը

առանց յուզուելու, առանց ուրախութեան ըսուն իղձերէ գրաւուելու: Բաղաքացի թէ զհւղացի, զբազէտ թէ քաղաքաբազէտ մոռցած իրենց անհատական գործերն ու մասնական հաշիւները՝ կը հետաքրքրուին իրենց սիրելի ազգին անցեալով, կը գովեն կը փառաբանեն այն մեծ անձնաւորները, ազգային այն հսկայ աստղները, որոնք 15 դար պատուելով կրցած են մեզի հաղորդել իրենց կենսատու լոյսը: Կուգնք ըսել Հայ-Այրարեանը, որ ծնած օրէն եղաւ մայր մը, որուն գիրկը միշտ բաց մասց հայուն համար, որ սորվեցուց անոր ապրելու եւ կուրելու անոնց դէմ, որոնք իրեն այդ իրաւունքը պիտի զլանային: Տուաւ սիրտ մը, որ դարերու անողորմ հարուածներու տակ մնշուած ըլլալով հանդերձ, զիտցաւ յարմար ժամանակին միշտ հին դիմել, ուր քաղաքակրթական նոր հոսանքներ մարդկութեան կեանքի նոր նշոյլներ կը խոստանային: Երչեմք հոս միայն մեր Տպագրութեան պատմութեան առաջին թուականը՝ **1513**:

Ժանչնալ ազգովիմ Հայ-Այրարեանին պատմական այս մեծ դերը, եւ երախտագիտական ըսուն եւ անկեղծ իղձեր ուղղել զայն մեզի պարգեւողներուն, երեւոյթ մըն է, որ միակն է մեր պատմութեան մէջ. վասն զի ինքնին իսկ այս երեւոյթն է, որ մեզի հանդիսանայ քաղաք թէ ազգային ինքնագիտական թիւումը՝ ազգերու անմահութիւն իրաւացող այս մեծ յատկութիւնը, ոչ ոք իրաւութիւն մըն է հայ երջանակաւորին իրաւունքն մէջ:

2600 տարիէ ի վեր կ'ապրինք այն երկրին վրայ, որ մարդկութեան որրանն միայն նկատուած չէ. եղած է նաեւ թատերավայր տիեզերապատմական մեծամեծ պատերազմներու, դարակազմիկ դէպքերու: Ո՞ր հայ պատմաբանը իրաւունք ունի այնչափ յոռետես ըլլալու, որ հայ կեանքին սոյն երկայնածիզ անջրպետը յանդգնի պատմական դժբախտութեան եւ թշուառութեան սեւ պատկերներու տեսարանի մը լոկ վերածել, սակայն ո՞վ կրնայ միանգամայն ուրանալ որ հայ պատմութեան խորքերէն եկող սղաղակներն աւելի լացի քան ուրախութեան, աւելի տագնապի քան քնակաւորն կեանքի աղաղակներն են: Հայը վայելելէն աւելի կրած է. եւ այս ցաւայի իրականութիւնը հայուն արխունդն իսկ զրուած է մեր պատմութեան մէջ: Սակայն ժամանակը հայուն հանդէպ այնչափ անագորոյն պիտի ըլլար, եթէ մեր ազգն ազգային ինքնագիտակցութեան բարձր մակարդակին վրայ գտնուէր, եթէ իւր ծոցին մէջ կենդրոնախայք գորութեան հետ ունենար նաեւ կենդրոնածիզ մը, որ օտար ոսնձգութիւններու դէմ պատերազմ հրատարակելու գործողութենէն յառաջ՝ հայ տարանջատ ուժերը նախ իրարու հետ զօդը միացընէր ազգայնութեան վսեմ՝ գաղափարին շուրջով: Այնպէս ծիսներներու պէս անհետացան մեր մարտիկ հերոսներն առանց ազգային գիտակցութեամբ լեցուած քանակի մը զօրավարութեան փառքը վայելելու. մեռան Տիգրան մեր ամենամեծ թագաւորը, ընկճած հողամէջական անպարտելի գաղափարին տակ: Ազգային ինքնագիտակցութիւնը ըստածը տունէկ մըն է, որ շատ ուշ ըստաւ մեր հողին վրայ. հագիւ 15 դար յառաջ տնկուեցաւ, եւ հագիւ այսօր անոր պտուղները կը ճաշակենք մենք 20^{րդ} դարու Հայերս՝ զրկուած ոչ միայն քաղաքական, այլ շատ անգամ՝ նոյն իսկ ամենատարրական իրաւունքներէ:

Իրերու այս ընթացքն որչափ տարօրինակ, այնչափ աւելի նախախնամական է. զէնքը կամ աղերսագիրը կամ պաղատանք չեն, որ հայը պիտի փրկեն, այլ մեր ազգային գիտակցութիւնը: Երանի մեզի, որ այսպիսի թանկագին գանձ մը մեր կուրծքին տակ կրելու քախտը ունեցած ենք. քայց միտ դնենք նաեւ գերմանացի ծանօթ փիլիսոփայի մը, որ կ'ըսէ. “Ով որ հանգչի կ'ուզէ անգամ” մը վաստկածը

հեշտօրէն վայելելու համար, նոյն իսկ այն քարիքները իւր մատուցներուն տակէն անգգալաքար պիտի անեւեւութանան:,, Եթէ կ'ուզենք որ մեր ազգային կեանքին պատմական շղթային դարակազմիկ օղակներն եւս ըլլալու փառքը ունենանք, քաւական չէ ինքնագիտակից ըլլալ, քաւական չէ ազգային շահերը ծանշնալ գիտնալ, գործք կը պահանջուի մեզմէ. գործք՝ օծուած ազգային ջերմ՝ սիրով եւ զգացմամբ: Ինքնագիտակցութեան համեմատութեամբ տկար եւ շատ տկար է մեր մէջ ազգային ինքնազգացումը. եւ սակայն ազգ մը որ ինքնագիտակից է առանց ինքնազգացման կը նմանի քարծրադիր լերան վրայ կանգնած միաթեռն արծուի մը, որ օդոյ տէր եղողի մը քնազդով կը դիտէ այն լեռներն ու ձորերը, որոնց վրայէն սրանալու կը պատրաստուի: Ինքնագիտակցութեան եւ ինքնազգացման այս երկու ալյասեռ ազդակներուն միաւորութեամբ միայն կրնայ մեր մէջ ազգային կազմակերպուած, քազմակողմանի նպատակադէտ կեանք մը գոյանալ: Առ այս պիտի աշխատինք ամէնքս ալ, քայց մասնաւորապէս անոնք, որոնք իրենց պաշտօնով իսկ ասոր կոչուած են:

Առաջին պարտականութիւնը կը ծանրանայ քնականաքար հայ լրագրութեան վրայ: Բիրիցս շնորհակալ ըլլալու ենք մեր թերթերուն, որ Յոգեւեանին գէթ տօնական օրերուն եւ մանաւանդ պետութեանց սեղաններու վրայ դրուած մեր ազգային հարցին մէջ զարմանալի համերաշխութիւն ցուցուցին եւ կը ցուցնեն: Սակայն մեր թերթերուն սովորական քալըրը միշտ ալլազգ եղած են: Հայ լրագրութիւնը անգամ մը ընդ միշտ համագուելու է, որ երբ խնդիրն ազգին գոյութեան կամ ամենէն կենսական հարցերուն վրայ է, հոն իրերն անհատական կամ կուսակցական ձգտումներու ակնոցով գննել դատել ներեալ չէ, հոն համագործակցութիւնը լրագրի մը նուիրական պարտքն է: Այսօր որչափ քաղաքագէտներ ունինք, որոնք կամ պարագային բերմամբ եւ կամ իրենց ներսը եռացող բնաւորութիւնէն մղուած՝ նետուած են քաղաքական կեանքի ընդհանուր հոսանքին մէջ անոր յարափոխ ելեւէջներով երջանկանաչոյ միայն յուսով: Եանցաւորներն այս ինքնակոչ քաղաքագէտները չեն, այլ այն թերթերը, որոնք ընթերցողներուն սրտին վրայ իրենց գծուած շաներու հաշնակը միայն կը զարնեն:

Պատասխանատուութեան երկրորդ տեղը կը զբաւէ մեր գիտնական դասաւարդը: “Մայր Հայաստանին,, ողբալով կամ՝ առուակներու կարկաշին երանգաւորումներու վրայ միտք յղանքներով քայց մանաւանդ ծայրայեղօրէն սեռային սէրն երգելով ազգային վերածնութեան շէնքին վրայ քար մ'իսկ չենք կրնար աւելցնել: Կը ցաւինք, որ մեր տարեկան հրատարակութիւններուն % 70ը այս տեսակ նիւթերու սահմանէն անդին չ'անցնիր: Գեղարուեստի վրայ Վօթօ դնելու միտք չունինք. զայս միայն կ'ուզենք շեշտել, թէ ինչ որ նպատակազօրկ, վնասակար եւ խանգարիչ է, գեղարուեստի առարկայ չի կրնար ըլլալ: Գեղարուեստին նպատակն է գեղեցկութեան փայլով ձգնալիտն ու գաղափարաւորը զգեստաւորել՝ զայն սրտին կամ ճաշակին ընծայելու համար: Միով քանիւ պէտք ունինք գեղարուեստի մը, որ գմբզ փոխանակ զդատելու՝ կենդանացնէ, փոխանակ մեր ուժերը ցրուելու՝ կենդանացնէ ազգային քարոյական առողջ նպատակներու վրայ: — Հոս կ'ուզենք տեսնել մէկ ալ յայտնել, զոր Հանդիսի առանձնապատահիք կրնանք անուանել. “Հանդէս Ամորեսայ,, որ ex professo ազգային անցելոյն նուիրուած թերթ մըն է, միշտ շեշտած է թէ հայ մտաւորականութիւնը մտադրութիւն դարձնելու է քիչ մըն ալ ազգային պատմութեան, մատենագրութեան, քանասիրութեան եւ հնախօսու-

թեան, այն հաստատ գիտակցութեամբ թէ ազգ մը, որուն մտաց առեանին առջեւ կը պակսի իւր իսկ անցելոյն գէթ ընդհանուր ծանօթութիւնը՝ քաղաքակրթօրէն կատարեալ չի կրնար նկատուիլ: Սակայն դժբախտաբար մեր գիտնականներուն մեծամասնութիւնը ցայժմ՝ գրեթէ անտարբեր մտաց հայ անցելոյն ուսումնասիրութեան հանդէպ: Ուսումնասիրութեան դաշուը ձգած ենք օտարներուն. մէկը մեր քաղաքները կը պեղէ, միւսը մեր ծաղտարապետութեան սքանչելիքները կը հրատարակէ, ուրիշ մը մեր արձանագրութիւններն ու հնութիւնները կը հաւաքէ, իսկ մենք պարզապէս ուրախանալէն անդին գրեթէ քալ մ'իսկ չենք առնուր: Ուր է մեր ազգային հպարտութիւնը. ինչո՞ւ մեր հնութիւններուն քննութիւնը օտարներուն ձգենք, ինչո՞ւ մենք չփնտռենք մեր ազգին անցեալ փառքը քարոզող արձանագրութիւններն, քանդակներն եւ ձեռագիրները՝ զանոնք ազգային յատուկ խումբաբանի մը մէջ ամփոփելու համար: Հայաստան կամաց կամաց կը կողոպտուի իւր հնութիւններէն. այս ցաւալի իրողութեան հանդէպ անտարբերութիւնը ոճիր մըն է ազգին դէմ:

Ի հարկէ այսպիսի մեծամեծ ձեռնարկութիւններու մէջ՝ որչափ հնախոյններ եւ քանատներ ալ ունենանք, եթէ դրամական միջոցները պակսին, դժուարաւ թէ յաջողինք: Ահա հոս իբրեւ երրորդ պատասխանատու մարմին, մեզի ձեռք պիտի կարկառէ հայ վաճառականութիւնը: Վաճառական ամենամարտար ազգերու կարգը դասուած է հայն եւրոպացիներէն, եւ այս՝ մեզի պարծանք է ստուգիւ. թայց վաճառականութիւն մը, որ իւր ազգին շահերուն չի ծառայեր, աւելի ազգակործան է քան ազգաշէն: Կը յուսանք որ մեր վաճառականները գիտակից իրենց պատասխանատու դերքին պիտի չզլանան իրենց նաքարակիտը, եթէ հաստատուի զանազան մը ի նպաստ հայ անցելոյն ուսումնասիրութեան: Ունինք այսօր “յանձին”, Հայ Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան հսկայ հաստատութիւն մը, որուն քիչ ատենուան մէջ ազգին մատուցած ծառայութիւններն այնչափ մեծ են, որ կարելի չէ զանոնք ըստ արժանւոյն գնահատել. Էջմիածնի որոշմամբ “Միութեան”, կողքին կանգնուեցաւ “Դպրոցական ֆոնդ”, մըն ալ, սակայն ո՛չ “Միութիւնը”, որուն գործունէութիւնն ազգին աւելի նիւթական եւ տնտեսական պէտքերուն վրայ կենդրոնացած է, եւ ո՛չ ալ “Դպրոցական ֆոնդը”, կարող են լիուի գոհացում տալ հայ հնախօսութեան եւ պատմաքննութեան պահանջներուն: Ուրիշ հաստատութեան մը պէտքը ւտիւպոյսկան է, եւ ով որ ներկայիս եւրոպական ազգերու մէջ տիրող պատմաքննական շարժման վրայ փոքր ի շատէ գաւափար ունի, չենք կարծեր, թէ մեզմ ալ ալազգ մտածէ:

Կանգնած ենք այժմ՝ դէպի մայր խոնարհող յոյժելնական տարւոյն առջեւ աւուր մեր վերջին հրաժեշտը տալու համար. վստահ ենք, որ սոյն հրաժեշտը պղատնական պարզ “*Адieu*”-ի մը պիտի չմտնի. անոր պիտի ընկերանայ մեր ազգային ինքնագիտակցութեան համաձայն նուիրական ուխտ մը՝ հաւատարմութեամբ շարունակել եւ կատարելագործել ազգային քաղաքակրթութեան այն մեծ գործը, որուն առաջին հիմքը դրին Ս. Սահակ եւ Ս. Մաշտոց: “Ժողովուրդ մը, Կ'ըսէ Մարքուարտ¹, որ իւր ծոցէն այնպիսի մարդիկ ծնած է եւ զանոնք իբրեւ իր ղեցազնները կը յարգէ, որչափ թէ անոնց օրինակին հետեւի, անկարելի է, որ իսպառուսպոտ ջնջուի՝ որչափ ալ թոռքը, քոչոր, թափար, պարսիկ ու բոլոր մեծ պետութիւններն հակառակ ըլլան անոր:”,

Վիեննա, 15 Նոյ. 1913:

Հ. Ա. ՄԱՏԻՍԻԱՆ

¹ “Հանգ. Ամս., 1911, Հայոց գրքեր եւ վարք Մաշտոցի, էջ 638: